

НЕДОВ С. Л.,
заслужений юрист України,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри права
(Дніпровський гуманітарний
університет)

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.37>

СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Автором проаналізовано матеріали з окреслення поняття, визначення сутності, значення кримінально-виконавчої політики України на основі позицій авторитетних науковців і дослідників, що дало підстави аргументувати теоретичні та практичні положення у контексті цієї теми.

Автором доведено, що зміст терміну «політика» у контексті визначення сутності кримінально-виконавчої політики чітко визначається науковцями як послідовність певних дій (дій у певній галузі, напрямі) задля досягнення поставленої мети. У свою чергу, у системі державної політики науковцями окреслюється те, що кримінально-виконавча політика не є політикою виключно «засудження» осіб до відбування покарання, а насамперед формує систему принципів і механізмів, які всебічно впливають на забезпечення прав і свобод людини і громадянина (засудженого). Додатково обґрунтовано окремі положення про значення інституту кримінально-виконавчої політики в механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина, яке є виключним.

Аргументовано позицію про те, що надзвичайно важливим елементом державної політики є сутність і зміст інститутів прав і свобод людини, громадянина і кримінально-виконавчої політики та їхній тісний зв'язок із нагальністю обраного курсу на демократизацію суспільних процесів і розбудову європейської, демократичної і правової держави.

Наведено аргументи про те, що, оскільки установи виконання покарань мають функцію не лише забезпечення належного дотримання прав і свобод засуджених, але і зобов'язані всіляко сприяти їхній ресоціалізації, що має базуватися на усвідомленні засудженим вини за вчинене правопорушення і сприяти подальшому усвідомленню неможливості допущення рецидиву такого вчинку, їхній нерозривний взаємний зв'язок неможливо нівелювати та оскаржити у науковому та законодавчому просторі.

Ключові слова: політика, значення, забезпечення, сутність, взаємозв'язок, виконання покарання.

Nedov S. L. Essence and significance of criminal-executive politics of Ukraine

The author analyzes the materials on the concept, definition of the essence and meaning of criminal enforcement policy in Ukraine based on the positions of authoritative scientists, researchers and scholars, which gave grounds to argue theoretical and practical provisions in the context of the outlined topic.

The author proves that the meaning of the term "policy" in the context of defining the essence of penitentiary policy is clearly defined by scientists as a sequence of certain actions (actions in a certain field, direction) to achieve this goal. In turn, in the system of public policy, scholars outline that penitentiary policy is not a policy

of exclusively "sentencing" persons to serve their sentences, but primarily forms a system of principles and mechanisms that comprehensively affect the protection of human rights and freedoms and citizen (convict). In addition, certain provisions on the importance of the institution of criminal-executive policy in the mechanism of ensuring human and civil rights and freedoms, which is exceptional, are substantiated.

The position is argued that the essence and content of institutions of human and civil rights and freedoms and penitentiary policy and their close connection in relation to the urgency of the chosen course to democratize social processes and build a European, democratic and legal state is an extremely important element of state policy in general.

Arguments are made that since penitentiary institutions have the function not only to ensure proper observance of the rights and freedoms of convicts, but also to promote their resocialization, which should be based on the convicts' awareness of guilt for the offense, as well as further awareness of the impossibility. The assumption of recurrence of such an act, their inseparable mutual connection cannot be leveled and challenged in the scientific and legislative space.

***Key words:** policy, meaning, provision, essence, relationship, execution of punishment.*

Актуальність тематики. Питання про організацію ефективного функціонування інституту кримінально-виконавчої політики тісно пов'язане із забезпеченням прав і свобод людини та громадянина, що є невід'ємною необхідністю забезпечення функціонування будь-якої правової держави.

Водночас механізм здійснення кримінально-виконавчої політики України складається та регламентується значною кількістю нормативно-правових актів, а сам зміст такої політики витікає саме з них. Отже, окремим питанням дослідження науковців є саме визначення сутності та значення кримінально-виконавчої політики України.

На нашу думку, передусім окреслення значення кримінально-виконавчої політики дозволить шляхом узагальнення окремих наукових і законодавчих підходів до визначення ключових категорій установити вплив відповідного інституту як на здійснення кримінально-правової (правової) політики України, так і на забезпечення правами і свободами людини та громадянина.

Вітчизняні науковці неодноразово, як зазначалося нами раніше, звертали увагу на те, що окремі елементи інституту кримінально-виконавчої політики України потребують уваги та доопрацювання. Зокрема, авторитетними дослідниками є такі, як Е. Антонян, Ю. Антонян, С. Борсученко, С. Гусарев, В. Дубічинський, В. Емінов, О. Минькович-Слободяник, С. Назимко, В. Орлов, Н. Пікуров, П. Фріс, О. Фролов, Е. Шадрін. Водночас нині окремі питання про визначення сутності та значення кримінально-виконавчої політики України як інституту права залишаються невизначеними, що і зумовлює необхідність подальшого дослідження цієї тематики.

Метою роботи є дослідження значення і сутності інституту кримінально-виконавчої політики України. У свою чергу поставлена мета зумовила необхідність розв'язання низки дослідницьких завдань, а саме: 1) встановлення на основі думок науковців усталених підходів до визначення поняття «кримінально-виконавча політика України» та її сутності; 2) на підставі узагальнених даних надання характеристики значенню кримінально-виконавчої політики України у контексті забезпечення прав і свобод людини та громадянина; 3) підведення теоретико-методологічних підсумків, які, на нашу думку, сприятимуть оптимізації функціонування відповідного інституту.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини у сфері кримінально-правової політики України.

Предметом дослідження є сутність і значення кримінально-виконавчої політики України.

Виклад основного матеріалу статті. У дослідженнях авторитетних науковців нерідко звертається увага на те, що взаємопов'язаність сутності і змісту будь-якого інституту права із його значенням прямо впливає на механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина, адже будь-яке право за своєю сутністю є людиноцентристським. На нашу думку, визначаючи сутність кримінально-виконавчої політики, відповідно до завдань дослідження слід застосувати традиційні методи вивчення юридичної дійсності та з'ясувати передусім загальні його засади – поняття і сутність, що дозволить установити значення відповідного інституту загалом і його роль в утвердженні прав і свобод людини та громадянина зокрема.

Ю. Кашуба слушно стверджує, що кримінально-правова політика визначає кримінально-правові заходи щодо впливу на злочинність: кримінальну відповідальність, її підстави, диференціацію та індивідуалізацію відповідальності, криміналізацію (декриміналізацію) діянь, пеналізацію (депеналізацію) відповідальності, цілі, систему й види покарань, їхній зміст, а також звільнення від покарання [1, с. 56-57]. Отже, нами може бути узагальнена позиція про те, що кримінально-правова політика є явищем загальним, а кримінально-виконавча – її складником, який забезпечує права і свободи людей і громадян, засуджених до покарання.

Водночас С. Назимко кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу і кримінологічну складові частини правової політики у сфері протидії злочинності в межах дослідження інституту покарання пропонує розглядати як сфери пенальної політики [2, с. 317]. Водночас автором стверджується, що перед кожною складовою частиною пенальної політики стоїть конкретне завдання, що охоплює певну «ділянку» існування інституту покарання [3, с. 11].

Як зазначалося нами раніше, сама сутність поняття «політика» у цьому контексті чітко і ґрунтовно описує необхідність урегулювання зазначених структурних елементів, які є невід'ємними складниками вказаного механізму. Передусім, на нашу думку, це пов'язано з тим, що визначення поняття «злочин», установлення механізмів його доведення, а також шляхи покарання обумовлюються етнічно-ментальними особливостями кожного народу і держави, яку він вибудовує.

Водночас поділ одного процесу на декілька фрагментарних складників може розглядатись як шлях до оптимізації функціонування відповідного інституту, тоді як запропоновані «пенальні» напрями політики відображають різні процеси з погляду на часовий проміжок (відносяться до різних стадій кримінального процесу, а також різняться за змістовним наповненням: деякі за своєю суттю є базовими положеннями, деякі – фрагментарними і деталізуючими, інші описують процедурний складник і загальний нарис функціонування механізму).

Науковці також підтверджують указане та вважають доведеним і безсумнівним той факт, що первісні фундаментальні основи кримінально-виконавчої політики закладаються в обраних суспільством концепціях кримінального покарання, закріплених у правовій політиці держави у сфері боротьби зі злочинністю та у кримінальному законодавстві [4, с. 235].

Це дає суттєві підстави стверджувати, що кримінально-виконавча політика нерозривно пов'язана із кримінально-правовою політикою та правовою політикою держави загалом, оскільки вказані елементи є змістовними складниками одного процесу, що дозволяє нам підкреслити загальний характер кримінально-правової політики і фрагментарний характер кримінально-виконавчої політики, адже в механізмі притягнення осіб до кримінальної відповідальності останні співвідносяться саме таким чином.

Окрім цього, наостанок до цієї частини дослідження слід указати на думку К. Шадріної, яка стверджує, що кримінально-правова політика серед іншого формує законодавчу базу протидії злочинності, відмежовує злочинне від незлочинного, кримінально каране від морально засуджуваного чи такого, що тягне за собою застосування інших заходів впливу [5, с. 34]. Зазначене вище додатково аргументує наведену нами позицію про те, що кри-

мінально-правова політика здебільшого характеризується фундаментальністю і базовістю положень, указаних у ній.

Водночас, з'ясувавши зміст відповідного поняття, слід деталізувати його сутність на основі декількох невід'ємних складових елементів, характеристика яких потребує комплексного аналізу на основі думок науковців.

Кримінальний кодекс України визначає поняття «покарання», а також окреслює систему покарань [6], що, у свою чергу, є основою для здійснення кримінально-виконавчої політики та слугує її змістом.

Окрім зазначеного вище, у системі кримінально-виконавчої політики, на нашу думку, присутні й інші елементи, що забезпечують також і правовий статус осіб, які відбувають покарання.

Чинним законодавством встановлено, що порядок та умови виконання і відбування кримінальних покарань із метою захисту інтересів особи, суспільства і держави забезпечуються шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також шляхом запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [7].

Отже, на нашу думку, значно розширюється «функціонал» відповідного інституту права, оскільки забезпечення шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам носить здебільшого організаційно-просвітницький характер і потребує значної уваги з боку фахівців-психологів. Зазначене вище, на нашу думку, впливає на значення та формує тісний взаємозв'язок між інститутом кримінально-виконавчої політики і правовим статусом людини та громадянина.

Задля деталізації значення і взаємозв'язку вказаних інститутів права (що утворюють напрями правової політики), на нашу думку, потребують уточнення деякі загальноправові категорії.

Науковці звертають увагу на те, що здійсненням прав і свобод людини та громадянина є форма буття прав і свобод, що зводиться до переведення соціальних благ, закріплених нормами права, у стан їх можливого і дійсного використання конкретно особою (особами) з метою задоволення своїх різноманітних потреб та інтересів [8, с. 257-258], що, на нашу думку, найбільш чітко визначає основний елемент загального механізму відповідного інституту, вказуючи на те, що у питанні забезпечення ресоціалізації засуджених пріоритетом є надання можливості дійсного використання конкретно особою (засудженим) його прав.

Водночас дослідники, вивчаючи питання охорони прав і свобод людини та громадянина, звертають увагу на те, що вона є діяльністю з усунення потенційної загрози суспільним відносинам, що охороняються (частіше її розуміють як систему правових норм, які охороняють суспільні відносини у різних сферах) [9, с. 39-40]. Слід також звернути увагу на те, що покладення обов'язків щодо необхідності забезпечення прав і свобод людини та громадянина може бути здійснено через інституцію чи окрему особу. Саме зміст і сутність функціонування інституту прав і свобод людини та громадянина передусім дає підстави стверджувати, що суб'єктом забезпечення правового статусу засуджених, а також організації ресоціалізації та недопущення приниження гідності, є Кримінально-виконавча служба загалом, а також установи з виконання покарань, які функціонують на території України.

Окрім цього, обґрунтуванням нагального значення слугує позиція П. Фріса та М. Бучка про те, що соціально-політичний добробут суспільства; чіткість політичних завдань, які ставить перед собою держава, та їх послідовне виконання; стабільність розвитку суспільства, відсутність великомасштабних соціальних конфліктів (революційних потрясінь, громадянських війн, міжнаціональних конфліктів) створюють необхідні сприятливі передумови для здійснення цілей і принципів кримінально-виконавчої політики. У свою чергу дестабілізація соціально-політичної обстановки, нечіткість і суперечливість

цілей суспільного розвитку, соціальна напруженість і соціальні конфлікти впливають на формування і здійснення політики [10].

Отже, ми вважаємо, що сутність і зміст інститутів прав і свобод людини, громадянина і кримінально-виконавчої політики та їхній тісний зв'язок із нагальністю обраного курсу на демократизацію суспільних процесів і розбудову європейської, демократичної та правової держави є надзвичайно важливим елементом державної політики загалом.

Висновки. Отже, проаналізовані матеріали з окреслення поняття, визначення сутності і значення кримінально-виконавчої політики України, що базуються на позиціях авторитетних дослідників і науковців, дали підстави аргументувати такі теоретичні і практичні положення у контексті цієї теми:

1) зміст терміну «політика» у контексті зазначення сутності кримінально-виконавчої політики чітко визначається науковцями як послідовність певних дій (дій у певній галузі, напрямі) задля досягнення поставленої мети. У свою чергу у системі державної політики науковцями підкреслюється те, що кримінально-виконавча політика не є політикою виключно «засудження» осіб до відбування покарання, а передусім формує систему принципів і механізмів, які всебічно впливають на забезпечення прав і свобод людини та громадянина (засудженого);

2) значення інституту кримінально-виконавчої політики в механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина є виключним, оскільки установи виконання покарань мають функцію не лише забезпечення належного дотримання прав і свобод засуджених, але і зобов'язані всіляко сприяти їх ресоціалізації, що має базуватися на усвідомленні засудженим вини за вчинене правопорушення, а також сприяти подальшому усвідомленню неможливості допущення рецидиву такого вчинку;

3) з'ясувавши базові елементи функціонування відповідного інституту, окремим питанням подальших наукових досліджень має стати підхід до визначення принципів і з'ясування їхньої сутності й ролі у відповідному механізмі.

Список використаних джерел:

1. Антонян Е.А., Антонян Ю.М., Борсученко С.А. Российский курс уголовно-исполнительного права. В 2-х т. Т. 1. Москва : МГЮА имени О.Е. Кутафина. 2012. С. 56-57.
2. Назимко С.С. Політико-правовий вимір інституту покарання. *Право та управління*. 2011. № 1. С. 317.
3. Назимко С.С. Депеналізація як елемент пенальної політики України: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Академія адвокатури України. Київ, 2011. С. 11.
4. Фролова О.Г. Концепції покарання і кримінально-виконавча політика держави. *Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція: зб. матеріалів між нар. наук.-практ. конф.* (Київ, 27 листопада 2015 р.). Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 235.
5. Шадріна Е.Г. Взаимосвязь российского уголовного, уголовно-исполнительного и уголовно-процессуального права (проблемы рассогласования и согласования): дис...канд. юр. наук: 12.00.08. Ин-т экономики, управления и права. Казань, 2003. С. 34.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25, стаття 131.
7. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 1 липня 2003 року № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3-4, ст. 21.
8. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підручник. Київ: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 305 с.
9. Зуєв Р. В. Співвідношення правничих категорій «забезпечення», «охорона» і «захист» у діяльності міліції громадської безпеки щодо прав і свобод людини. *Право і суспільство*. 2012. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2012_3_11.
10. Фріс П. Л., Бучко М. Б. Основні напрями кримінально-виконавчої політики України на сучасному етапі державотворення. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2010. № 1. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n1/10fplsed.pdf>.

